

בדרך-כלל נוטים להתעלם מן האפשרות שחוקרי משטרה מסוימים מפריים בעצמם את החוק בלהיטותם לפענח מקרי פשע ולהביא להרשעתם של חשודים. השבוע נאלצו גם האופטימיים, הקונפורמיים, הממסדיים והבטוחים בצדקת דרכה של מערכת אכיפת החוק הפלילי להודות כי לא הכל כשורה. על-פי הדיווחים בתקשורת, החשיפה של הסתרת האזנות הסתר שנערכו בחקירתו של חיים רמון מעיני הסניגור ומעיני בית-המשפט (הסתרה שעלולה למנוע מנאשם את האפשרות להתגונן כראוי, לאתר ראיות לחפותו ולחקור את עדי התביעה חקירה נגדית אפקטיבית) אף הביאה את היועץ המשפטי לממשלה לבחון את הנהלים הקיימים בנושא במשטרה ובפרקליטות במטרה לשפרם. האומנם מדובר בתקלה מפתיעה? או שמא במציאות מצערת הידועה לכל העוסקים בנושא והנובעת מתפיסת תפקיד מעוותת לחלוטין שניתן למצוא הן בקרב חוקרי המשטרה והן בקרב תובעים בפרקליטות?

כבר בשנות השבעים כתב השופט המנוח חיים כהן את הדברים המאלפים הבאים: "אודה כי למקרא ולמשמע הערעור הנוכחי התחלתי לראשונה לפקפק במקצת, שמא הגיע הזמן והמלחמה בפשעי הפושעים צריכה להידחות מפני המלחמה בפשעי שוטרים. שאלתי את עצמי אם על-ידי השימוש השיפוטי אשר אנו השופטים עושים בראיות – ולו גם כשרות מבחינת דיני הראיות – שהושגו על-ידי חוקרים-פושעים, אין אנו עושים עצמנו שותפים לאחר המעשה לפשעיהם... השוטרים מצפצפים על הביקורת הנמתחת עליהם מפי השופטים ואינם מקיימים הוראותיהם, ואין פוצה פה". האם התקדמנו מאז באופן משמעותי? חוששני שלא.

כדי להבין היטב את פשעי השוטרים בחקירותיהם יש להבחין בין שתי צורות טיפוסיות של פשיעה. האחת היא של חוקר היודע שהחשוד אינו אשם בעבירה, ובכל זאת מעוניין להפלילו כדי להביא למצג של פענוח התיק וסיום הפרשה המסעירה את הציבור ולקידומו של החוקר. זוהי הפשיעה הקיצונית, המככבת בספרים ובסרטי הקולנוע. הערכתי ותקוותי היא שהיא אכן נדירה. השנייה היא של חוקר הסבור (או אפילו משוכנע) שהחשוד אשם בעבירה, אלא שהוא חושש שביית-המשפט יטעה ויזכה אותו, ולפיכך הוא נוטל לעצמו את הסמכות "לסייע" לשופט להגיע לתוצאה הנכונה בעיני החוקר. כיצד? לעיתים בהסתרה של ראיה מזכה, המצביעה לכיוון חפותו של הנאשם, לעיתים ב"שיפור" של ראיה מפלילה ולעיתים אפילו בפירוק של ראיה ויצירת ראיה מפלילה שקרית. בכך, כמובן, מכשיל החוקר את השופט, שהרי הוא מטעה אותו ומונע ממנו להגיע לחקר האמת. צורת פשיעה שנייה זו, הנחזית כפחות חמורה מן הראשונה, מדאיגה אותי הרבה יותר מן הראשונה, משום שלהערכתי היא הרבה יותר שכיחה. ככל שהחוקרים הם מקצועיים פחות וככל שהם עמוסים יותר, כן תרבה ההיזקקות לאמצעים כאלה.

קיימים גורמים שונים העלולים להזין פשעי חוקרים. ראשית, המשטרה פועלת בחקירותיה בהתאם לקונספציה של "אשמת החשוד". מניחים שהחשוד אשם, ומחפשים ראיות להוכחת אשמתו. לא מחפשים ראיות לחפותו, וכשנתקלים בכאלו, נוטים להתעלם מהן (אם לא גם להעלימן). שנית, המדד המרכזי להצלחת המשטרה (וחוששני שגם המדד המרכזי להצלחת התביעה) ולקידום חוקרים (וחוששני שגם לקידום תובעים) עודנו אחוזו ההרשעות הגבוה. זאת במיוחד כשמדובר בפרשות המסעירות את הציבור. שלישיית, קיים קושי עצום לחשוף את הדברים לאחר מעשה. היה מי שדימה את הסיכוי שעדות שקר ברורה של שוטר תיחשף על-ידי תובע, לסיכוי שהשוטר המעיד שקר ייפגע על-ידי ברק משמים זועמים. מאחורי כל מקרה כזה שנחשף מסתתרים להערכתי מקרים רבים מאוד שלא נחשפו ושרובם גם לא יחשפו לעולם. גם כלל סופיות הדיון וחוסר הליברליות באשר למשפט החוזר מונעים חשיפות רבות. במחקרים שנערכו במדינות שונות ושבהם הוכחו מקרים של עיוותי דין – לעיתים תוך שימוש בבדיקות גנטיות – נמצא כי בחלק ניכר ממקרים אלה פשעו חוקרי המשטרה, ובמיעוטם – למרבה הצער – גם תובעים להוטים מדי.

הנה כי כן לא מדובר רק בנוהל האזנות סתר לקוי, אלא בתפישת תפקיד מעוותת של חוקרי משטרה מסוימים הנוהגים כציידים ומבקשים ראיות מפלילות בכל מחיר, ולצערי הרב אף של תובעים אחידים. לו אני בנעליו של היועץ המשפטי לממשלה, לא הייתי מסתפק בבדיקת נוהלי האזנות הסתר, אלא הייתי משקיע מאמצים רבים בחינוך החוקרים והתובעים. יש לשלב בהכשרתם של החוקרים פיתוח של תפישת תפקיד נכונה, שלפיה תפקיד החוקרים הוא כמובן חשיפת האמת – גם אם היא חפותו של החשוד המותירה

אותם ללא פענוח של התיק. יש לשלב בהכשרתם של התובעים פיתוח אתוס של תובע, שיהיה דומה לאתוס של שופט: תפקידם הנכון הוא כמובן לסייע לבית-המשפט בגילוי האמת, ולא להשיג הרשעה. הם הרי שלוחים של המדינה, של החברה ובעצם של כל אחד מאיתנו. אנו לא מעוניינים בשלוחים המפריים את החוק כדי להביא להרשעתם של החשודים. הרשעתם של חפים מפשע מדירה שינה מעינינו. יש לדאוג לכך שתדיר שינה גם מעיניהם של חוקרי המשטרה ושל הפרקליטים. לסיום, יצוין ויודגש כי יש גם חוקרי משטרה טובים ויש גם תובעים מצוינים. ייתכן אפילו שרובם ממלאים תפקידיהם כראוי. לא אליהם מכוונת רשימה זו וכמובן שלא נועדה לפגוע בהם. לדידי, די בחוקר משטרה אחד המטעה את הפרקליטות ודי בתובע אחד המטעה את בית-המשפט כדי לחייב ביקורת נוקבת אשר תזעזע את הטעוניים זעזוע ותתרום להפיכתה של מערכת אכיפת החוק הישראלית לטובה יותר, מקצועית יותר והחשוב מכל צודקת יותר.

- ד"ר בועז סנג'רו הוא ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגיה במכללה האקדמית למשפטים ברמת-גן